

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖАҒДАЙЫНДА БІЛІМ МИГРАЦИЯСЫНЫҢ РӨЛІ

М.Ж. Сүлейменова, Р.Қ. Елшібаев

Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан,

e-mail: moldir.suleimenova@narхоз.kz

Білім иммиграциясы әлемнің барлық елдері, соның ішінде Қазақстанның дамуы үшін де орасан зор әлеуметтік маңызға ие. Атап айтқанда, кемінде мынадай төрт негізгі: әлеуметтік, саяси, демографиялық және экономикалық әсерге ие. Жоғары білім беру жүйесін жетілдіруде білім көші-қоны тақырыбы білім алушылардың ұтқырлығы мен білім сапасы арасындағы байланысқа назар аударатын өзекті зерттеу саласы болып табылады. Мұндай зерттеулер білім мен тәжірибе алмасуды жеңілдетеді, мәдени әртүрлілікті байытады және жоғары білім беру жүйесін жетілдіреді. Ол студенттерге әртүрлі елдердегі әралуан білім беру ресурстары мен тәжірибелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасында оқитын шетелдік студенттер санының артуының қазіргі серпінін оң бағалай отырып, Қазақстанның әлемдік білім беру қызметтері нарығының көшбасшы елдерінің деңгейіне қол жеткізу үшін осы қызметтерді экспорттау саласында елдің бәсекеге қабілеттілігін кеңейту жөніндегі тұжырымдаманы әзірлеу қажет екені атап өтіледі.

Түйін сөздер: білім миграциясы, халықаралық көші-қон, жоғары білім, білім беру қызметтерінің әлемдік нарығы, академиялық ұтқырлық, бәсекеге қабілеттілік, жұмыспен қамту, еңбек ресурстары

РОЛЬ МИГРАЦИИ ЗНАНИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

М.Ж. Сүлейменова, Р.Қ. Елшібаев

Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан,

e-mail: moldir.suleimenova@narхоз.kz

Образовательная иммиграция имеет большое социальное значение для развития всех стран мира, в том числе и Казахстана. В частности, оно имеет как минимум четыре основных эффекта: социальный, политический, демографический и экономический. В совершенствовании системы высшего образования тема миграции знаний является актуальной областью исследований, в которой основное внимание уделяется связи между мобильностью обучающихся и качеством образования. Такие исследования способствуют обмену знаниями и опытом, обогащают культурное разнообразие и совершенствуют систему высшего образования. Это дает студентам доступ к разнообразным образовательным ресурсам и опыту в разных странах. Положительно оценивая нынешнюю динамику увеличения количества иностранных студентов, обучающихся в Республике Казахстан, отмечается, что для выхода на уровень стран-лидеров мирового рынка образовательных услуг Казахстану необходимо разработать концепцию расширения конкурентоспособности страны в сфере экспорта этих услуг.

Ключевые слова: образовательная миграция, международная миграция, высшее образование, мировой рынок образовательных услуг, академическая мобильность, конкурентоспособность, занятость, трудовые ресурсы.

THE ROLE OF KNOWLEDGE MIGRATION IN IMPROVING THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

M.Zh. Suleimenova, R.K. Elshibaev

Narхоз University, Almaty, Republic of Kazakhstan,

e-mail: moldir.suleimenova@narхоз.kz

Educational immigration is of great social importance for the development of all countries of the world, including Kazakhstan. In particular, it has at least four main effects: social, political, demographic and economic. In improving the higher education system, the topic of knowledge migration is a relevant area of research, which focuses on the connection between student mobility and the quality of education. Such research promotes the exchange of knowledge and experience, enriches cultural diversity and improves higher education. This gives students access to a variety of educational resources and experiences in different countries. Positively assessing the current dynamics of increasing the number of foreign students studying in the Republic of Kazakhstan, it is noted that in order to reach the level of leading countries in the world market of educational services, Kazakhstan needs to develop a concept for expanding the country's competitiveness in the export of these services.

Key words: educational migration, international migration, higher education, global market for educational services, academic mobility, competitiveness, employment, labor resources.

Кіріспе. Қазіргі уақытта жаһандану халықаралық жұмыспен қамту тенденцияларына айтарлықтай әсер етеді. Тіпті оқу орындарында біз шетелдік студенттерді көбірек таба аламыз, бұл болашақ жұмысшыларды интернационаландырудың жоғары қарқындылығын білдіруі мүмкін.

Жастар халықтың ең мобильді тобы болып табылады және кәсіптік білім алу осы жастағы топ үшін көші-қонның негізгі себептерінің бірі болып табылады. Жастар мектеп бітіретін елді мекенде таңдаған кәсіп немесе мамандық бойынша білім беру ұйымдарының болмауы білім көші-қонының негізгі себебі болып табылады. Жастардың басым бөлігі – кәсіптік-техникалық білім алатын оқу мигранттары – оқуды аяқтағаннан кейін мектеп бітірген елді мекенге қайтып оралуды жоспарламайды.

Қазіргі жаһандық тенденциялардың бірі – халықтың көші-қонының, оның ішінде білім беру көші-қонының артуы. Білім көші-қоны әлеуметтік құбылыс ретінде оқу немесе ғылыми-зерттеу жұмысы мақсатында білім алу немесе білім беру саласында жұмысқа орналасу мақсатында елден тыс немесе ел ішіндегі аумақтық қозғалыс болып табылады. Еліміздегі білім көші-қонын реттеу мәселесін зерттеу өзекті бола түсуде, өйткені ол бір жағынан жаңа білім алуға ықпал етеді, ЖОО түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырады, жоғары білімнің сапасы мен тиімділігін арттырады. Керісінше, жіберуші елде талантты жастардың басқа елдерге кетуіне әкеледі. Жастар кететін мемлекеттер үшін білім көші-қонының жағымсыз салдарын қалай болдырмауға немесе азайтуға болатыны туралы заңды сұрақ туындайды.

Осыған байланысты Қазақстандағы білім көші-қонының ерекшеліктерін шетелдік тәжірибені ескере отырып зерттеу өзекті жағдай болып табылады. Бұл мақаланың мақсаты – білім көші-қонының ерекшеліктерін зерттеу және оның жағымсыз салдарын төмендететін факторларды іздеу.

Әдістер мен материалдар. Көші-қонның да тұрақты өсу тенденциясы бар ерекше түрі – жастардың шетелге білім алу үшін кетуі. ЮНЕСКО деректері бойынша 2001 жылы дүние жүзінде 2,1 млн адам шетелде білім алса, 2017 жылы олардың саны 5,3 миллионнан асты[1]. Көптеген сарапшылар бұл үрдістің бірқатар оң жақтары бар деп есептейді. Шетелде білім алған студенттер елге жаңа біліммен оралады. Сонымен қатар, олар басқа елдердің мәдениетімен танысуға және басқа елдердің азаматтарымен жеке байланыс орнатуға мүмкіндік алады. Бұл экономикалық дамуға және халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға үлкен септігін тигізеді. Мұндай жағдайларда көші-қонды «мидың ағылуы» емес, «мидың мобильділігі» ретінде қарастыру керек шығар.

Студенттердің ұтқырлығын жеңілдету үшін университеттер қос және бірлескен дипломдық бағдарламаларды, несие беруді және стратегиялық серіктестіктерді көбірек енгізуде. Сонымен қатар, елдер стандарттарды үйлестіруде, сапаны қамтамасыз ету тетіктерін тереңдетуде және екіжақты, аймақтық немесе жаһандық деңгейде академиялық біліктіліктерді мойындауда.

Білім алушылар шетелдік ЖОО-да оқуға шешім қабылдағанда нені басшылыққа алады? Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) жүргізген білім миграциясы бойынша алынған зерттеу нәтижелері көрсеткендей, негізгі факторлар: үйде білім алудың қолжетімділігі, қаржылық шығындар, сондай-ақ, елде және шетелде білім беру сапасы [2]. Университеттер студенттер құрамын әртараптандыру және әлемдік рейтингтерін жақсарту үшін шетелдік студенттерді жалдайды, бірақ, жалпы алғанда, негізгі себеп - кірісті арттыру. Сонымен, 2016 жылы ғана шетелдік студенттер АҚШ экономикасына шамамен 39,4 миллиард АҚШ долларын әкелді. Үкіметтер көбінесе студенттердің ұтқырлығын басқа елдермен тығыз байланыс орнату тәсілі

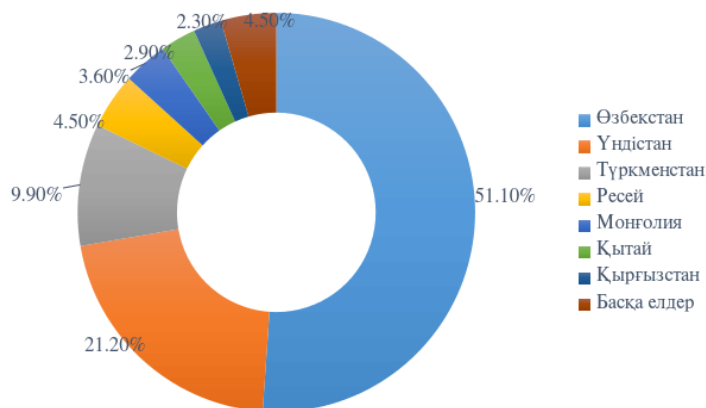
ретінде қарастырады. Мысалы, АҚШ-тағы Фулбрайт стипендиялық бағдарламасы жыл сайын 160-тан астам елде 8000-ға жуық адамды қолдайды [3].

Студенттік ұтқырлықтың маңызды қозғаушы күші-жұмыс тәжірибесін алу мүмкіндігі. Мысалы, 2011-2014 жылдары Үндістан студенттерінің саны Ұлыбританияда шамамен 50% - ға қысқарды және Ұлыбритания саясатындағы өзгерістер оқуды бітіргеннен кейін жұмыс визаларын алуды шектегеннен кейін Австралияда 70%-ға өсті [4].

Корея Республикасында 2010-2014 жылдары шетелдік студенттер саны 85 мыңға жуық адам деңгейінде қалды. 2015 жылы Корея үкіметі 2023 жылға қарай 200 мың шетелдік студент алуды мақсат етіп қойды, бұл студенттердің жалпы санының 5% құрайды [5]. Университеттерге Халықаралық филиалдар немесе бағдарламалар ашуға, ағылшын тілін оқытуды кеңейтуге мүмкіндік беретін ережелер әзірленді, шетелдік студенттерге стипендиялар бөлінді, оқуды бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу мүмкіндіктері кеңейтілді. Нәтижесінде 2017 жылы Корея Республикасында шетелдік студенттер саны 124 мыңға дейін өсті.

Алайда, білім беру көші-қонында жағымсыз салдарлар да бар. Көбінесе оқуды аяқтағаннан кейін студенттер шетелде қалады, жұмысқа орналасады, осылайша, күткенге қарамастан, олар Отанына оралмай сол елде қалып қояды. Нәтижесінде, «донор» елдерінің мектептері дамыған «реципиент» мемлекеттерге кадрлар дайындайды. Осыған байланысты АҚШ пен Ұлыбритания көш бастап тұр, онда ЮНЕСКО мәліметтері бойынша 2017 жылы сәйкесінше 971 мың және 432 мың шетелдік студенттер оқыды [4]. Бұл тұрғыда көшбасшылар АҚШ пен Ұлыбритания болып табылады, оларда ЮНЕСКО мәліметтері бойынша 2017 жылы сәйкесінше 971 мың және 432 мың шетелдік студент білім алған [6].

Айта кету керек, оралған мигранттар ақыл-ойдың ағып кетуінің әсерін азайта алады, бірақ олар саяси қолдауды қажет етеді. Олар үшін диаспорадан таланттарды тарту үшін шыққан елдердің үкіметтері беретін тиісті ынталандырулар жасалуы керек. Мысал ретінде Оңтүстік Корея Республикасында «бақытты оралу» бағдарламасын келтіруге болады, ол репатрианттардың қолдау шараларының тұтас кешенін, соның ішінде дағдыларды оқытуды және мансап туралы сертификаттар беруді қарастырады [5].

1-сурет - Келген елдер бөлінісінде шетелдік студенттердің үлесі (2021-2022 оқу жылында)

Нәтижелер мен талқылау. 2021-2022 оқу жылында ҚР АӘК БНС деректеріне сәйкес Қазақстанның жоғары оқу орындарында барлығы 575,5 мың студент оқыды, оның ішінде 28,2 мың адам немесе 4,9%-ы шетелдіктер. Салыстыру үшін, 2020 жылы шетелдік студенттердің үлесі: Ұлыбританияда – 20,2%, Канадада – 18,2%, Францияда – 9,2% құрады.

Қазақстанға студенттер келетін негізгі елдер Өз-

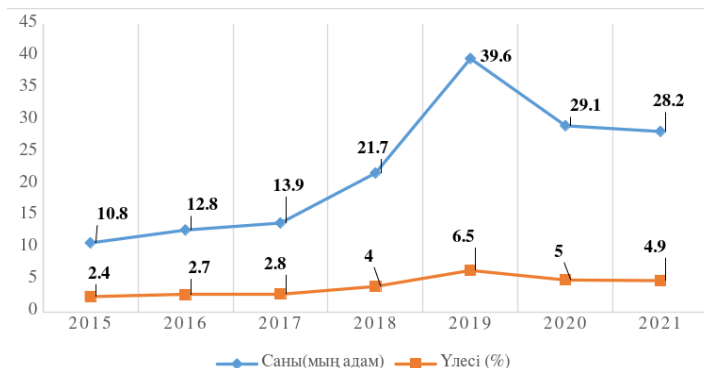
бекстан (әрбір екінші резидент емес студент), Үндістан (әрбір бесінші студент), Түрікменстан, Ресей Федерациясы, Моңғолия, Қытай, Қырғызстан және т.б. болып табылады. Осылайша, отандық жоғары білім негізінен Азия елдерінің студенттері үшін тартымды деген қорытынды жасауға болады.

2019 жылдан 2021 жылға дейінгі кезеңде шетелдік студенттердің саны мен үлесінде теріс үрдіс байқалады, бұл 2020-2021 оқу жылында Өзбек-

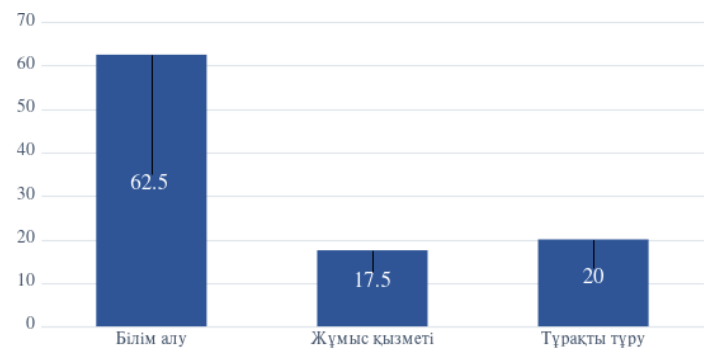
станнан студенттердің күрт кетуімен байланысты. Бұған әсер еткен негізгі факторлардың бірі Өзбекстанның отандық университеттерге қосымша емтихансыз ауысу мүмкіндігін қамтамасыз еткен саясаты болды.

Жаһандық даму жағдайында Қазақстан да көші-қон процестеріне қатысады. Сонымен қатар, мұнда көші-қонның екі түрі бар: тұрақты тұруға көші-

қон және білім беру көші-қоны. БҰҰ жанындағы Халықаралық көші-қон ұйымы (FAO UN) және Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстандық стратегиялық зерттеулер институты Орталық Азия елдеріндегі сыртқы жастар көші-қоны факторларын зерделеді [7]. Төмендегі диаграммадан жастардың шетелде болудың басты мақсаты білім алумен (62,5%) байланысты екенін көре аламыз.

2-сурет - Шетелдік студенттердің саны мен үлесінің динамикасы [6]

3-сурет - Жастардың шетелде болу мақсаттары (шетелде тұратын адамдардың онлайн-сауалнамасы, %)

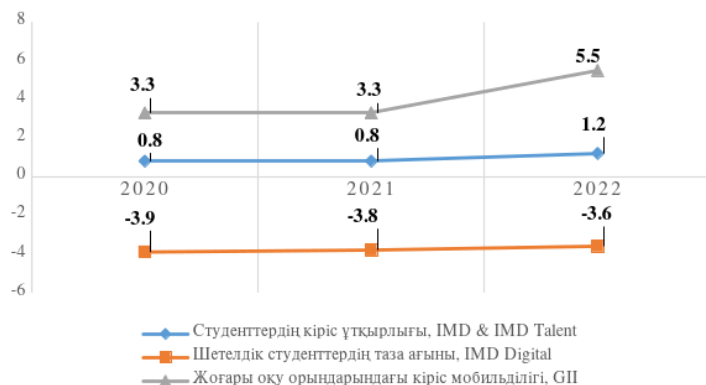
4-сурет - «Отаныңызды тастап кетуге не түрткі болды?» деген сұраққа қазақстандық респонденттердің ең көп тараған жауаптары (шетелде тұратын адамдардың онлайн сауалнамасы, %)

Көші-қонның негізгі себептері тарихи отанына кету, отбасын біріктіру, және т.б. Тұрақты тұруға кеткендер туралы жазбаларды көші-қон қызметтері тіркейді және көші-қонның осы түрі бойынша дұрыс статистикалық мәліметтер бар. Олардың мәліметтері бойынша, халықтың аз ғана бөлігі қосымша білім алу үшін кетуге ниетті. 2016 жылы олардың үлесі кеткен азаматтардың жалпы санынан 0,1% құрады. 2017 және 2018 жылдары – 0,2%, 2019 жылы – 0,5% [8].

Экономикалық факторлар да көші-қонның негізгі себептері болып табылады. Осылайша, республикалық сауалнама нәтижелері бойынша Қазақстаннан келген мигранттар шетелге шығудың негізгі себептерін мыналар деп анықтайды: сыбайлас жемқорлық және барлық деңгейдегі бюрократия (51,3%); кәсіби сұраныстың жоқтығы, өзін-өзі жүзеге асыру

және мансап перспективасының жоқтығы (31,3%); ел дамуының төмен деңгейі, архаизация (27,5%); олардың болашағының белгісіздігі (26,3%); жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы, әлеуметтік кепілдіктердің болмауы (23,8%); медицина мен білім сапасының нашарлауы (23,8%) және адам құқықтарының жиі бұзылуы (21,3%).

Жалпы алғанда, талдау көші-қонның бұл түрі айтарлықтай ауқымды және өсу тенденциясына ие екенін көрсетеді. Мысалы, 2017 жылы 57 мың ресейлік студент шетелде білім алса, 85 мыңға жуығы қазақстандықтар. Өткен жылы қазақстандық түлектердің 4 пайызы шетелдік жоғары оқу орындарына түсті, олардың арасында Алматы, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарындағы мектеп түлектері басым.

5-сурет - Қазақстан құндылықтарының динамикасы халықаралық рейтинг көрсеткіштері бойынша [14]

Шетелдік студенттердің таза ағыны туралы мәліметтер білім беру көші-қоны проблемасының бар екендігін көрсетеді. ЮНЕСКО статистика институтының соңғы қолжетімді деректеріне сәйкес елден шығатын студенттер саны шетелдік студенттер санынан едәуір басым (2020 жылы шетелде 90,3 мың қазақстандық студент оқыды).

Осылайша, жоғарыда аталғандар қазақстандық жоғары білімнің жергілікті мектеп түлектері үшін де, шетелдік түлектер үшін де бәсекеге қабілетсіз болып қалып, «мидың ағуы» проблемасын ушықтыратынын айғақтайды.

Осы тұрғыда Мемлекет басшысының Жоғары білімнің қолжетімділігін арттыру, сондай-ақ, Қазақстанда беделді шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдарын ашу бойынша бастамашылық жасаған шараларды іске асыру өзекті болып отыр. Олардың

уақтылығы мен тиімділігі жоғары білім беруді интернационалдандыруды күшейтуге ғана емес, жас қазақстандықтардың кейіннен оның дамуына үлес қоса отырып, ел шегінде оқуға деген ынтасына да әсер етеді.

Академиялық ұтқырлық бағдарламасына ҚР ҰҚМ қаражаты және бюджеттен тыс қаражат есебінен қатысқан қазақстандық білім алушылардың жалпы саны 12 жыл ішінде 25 066 адамды құрады. Осылайша, 12 жыл ішінде (2011-2022 жж.) академиялық ұтқырлық бойынша мемлекеттік бюджет есебінен – 7278, бюджеттен тыс қаражат есебінен – 17 788 қазақстандық студент білім алды.

2020 жылы пандемияға байланысты мемлекеттік бюджет есебінен шетелде оқитын қазақстандық студенттердің саны күрт төмендеп, 33 адамды құрады. Дегенмен 2021 жылы олардың саны өсіп, 2022 жы-

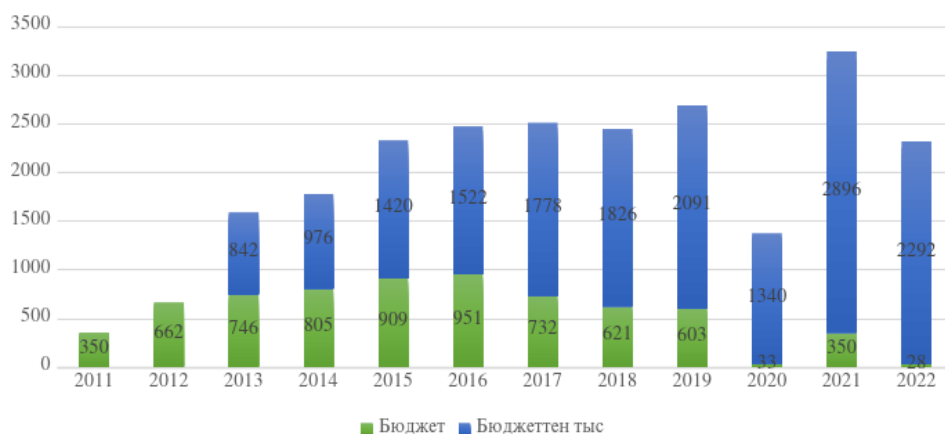
лы қайтадан 28 адамға дейін азайғанын байқауымызға болады [7, б. 18]. Айта кету керек, 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында 2292 адам өз қаражаты есебінен шетелге кеткен.

Бұл суретте келтірілген сандық деректердің салыстырмалы талдауы академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан қазақстандық студенттер санының артқанын көрсетеді.

Ұтқырлық бағдарламасына қатысушылар жаңа білім алып қана қоймайды, сонымен қатар, басқа елмен және мәдениетпен танысуға, шетелдік оқытушылармен және құрдастарымен қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге және құзыреттерін жетілдіруге мүмкіндік алады. Осылайша, ұтқырлық бағдарламасы қазақстандық жоғары оқу орындарының мәртебесін және олардың түлектеріне еңбек нарығында сұранысты арттыруға ықпал етеді.

6-сурет - Сыртқы шығыс академиялық ұтқырлық және Қазақстандағы «Болашақ» халықаралық стипендиясы стипендиаттарының саны (2011-2022 жж.)

7-сурет - Білім алушылардың сыртқы миграциялық академиялық ұтқырлығы [9]

Негізгі екі бағыттан тұратын адами капиталдың шетелге кетуін азайту бойынша кешенді шараларды әзірлеу қажет деп есептеймін.

Біріншісі – қазақстандықтардың шетелдік жоғары оқу орындары мен колледждердің түлектерінің елге оралуын ынталандыру жөніндегі шаралар кешені. Жұмыспен қамту шаралары және олардың өзін-өзі

жүзеге асыруы үшін қажетті жағдай жасау және әлеуметтік лифтер құру шешуші рөл атқаратын сияқты. Бұл мәселені тек білім және ғылым жүйесінің күш-жігерімен шешу мүмкін емес. Орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың үйлестірілген жұмысы қажет. Бұл ретте «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасының да үлесі зор.

Екінші бағыт – отандық білімнің тартымдылығын арттыру. Сонымен қатар, бұл бағытта талапкерлердің оқу үшін ЖОО таңдауына әсер ететін келесі факторлар маңызды рөл атқарады: білімнің қолжетімділігі, білім беру бағдарламаларын таңдаудағы сапа мен әртүрлілік, университеттің академиялық беделі, қаржылық қолдау мүмкіндігі, шәкіртақы, жұмысқа орналасу мүмкіндігі арқылы.

Жақында қабылданған Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында осы факторлар ескеріліп, отандық білім берудің сапасын арттыру және оның мектеп түлектері үшін тартымдылығын арттыру тетігі қарастырылған [10]. Білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру және жоғары білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында Қазақстан Үкіметі түрлі шаралар қабылдауда. Осылайша, қос диплом және шетелдік беделді университеттермен бірлескен білім беру бағдарламаларын одан әрі дамыту халықаралық стандарттарды енгізу арқылы қазақстандық білім беру сапасын арттыруға көмектеседі. Осылайша, 2020 оқу жылында қазақстандық жоғары оқу орындары шетелдік серіктес университеттермен бірлесіп 585 бірлескен және 343 қос дипломдық білім беру бағдарламасын жүзеге асырды [11].

2023 жылы нығая түсетін тағы бір тенденция – Қазақстанда шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдарын ашу және отандық және шетелдік университеттер арасында серіктестік орнату. Президенттің тиісті тапсырмасынан кейін елде жетекші шетелдік университеттердің филиалдарын ашудың Жол картасы да болды, тек соңғы бір айда білім нарығында тағы екі тұлға – Ресей және Ұлыбритания техникалық университеттерінің филиалдары пайда болды [12]. Тоқаев атап өткендей, техникалық бағытқа басымдық берілуде – биыл «Болашақ» бағдарламасы бойынша кадрлар даярлаудың жаңартылған тізіміне Ресейдің техникалық университеттері кірді. Жалпы тізімге әлемнің 30-ға жуық елінен 200-ден астам беделді университеттер кіреді.

Жалпы, соңғы жылдары Қазақстанға бірнеше шетелдік университеттер енді, соның ішінде Қазақстандағы Де Монфорт университеті (Ұлыбритания), Аризона университеті (М. Қозыбаев атындағы СКУ базасында ашылды) және стратегиялық серіктестікті жүзеге асыратын Аризона мемлекеттік университеті (АМУ, АҚШ). Алматы Менеджмент университетімен (АлмаУ, Қазақстан). Шетелдік университеттің филиалын ашу немесе онымен стратегиялық серіктестік Қазақстандағы академиялық ұтқырлықтың дәстүрлі түрінен айтарлықтай

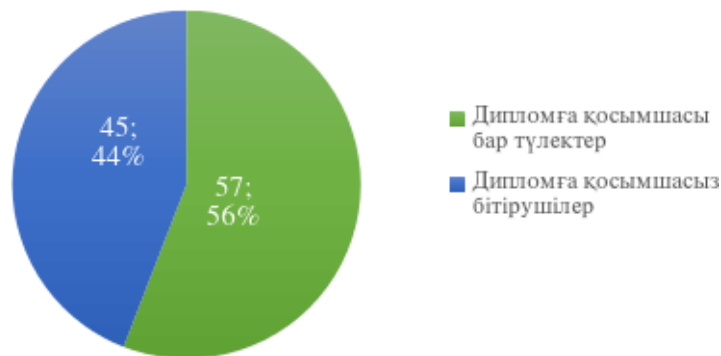
ерекшеленетінін білу маңызды [13].

Мәселен, 120-дан астам қазақстандық жоғары оқу орындарының 40-қа жуығы соңғы жылдары «қос диплом» бағдарламаларын ашты. Іс жүзінде қос дипломды бағдарламаларды іске асыру қиынырақ, бұл ресурстарды, соның ішінде шетелдік университет тарапынан да талап етеді. Қазақстанда шын мәнінде іске асырылған және жұмыс істеп тұрған қос диплом бағдарламалары онға жуық. Қазақстанда оқудың қосымша артықшылықтарының бірі, егер «қос диплом» бағдарламалары туралы айтатын болсақ, қаржыны үнемдеу болып табылады. Үйде оқу, әдетте, арзанырақ. Сондықтан «қос диплом» форматы барған сайын танымал бола бастағаны танқаларлық емес. Тіпті оған күмәнмен қарайтындар да оның шынымен жұмыс істейтінін және көптеген артықшылықтары бар екенін мойындайды. Айтпақшы, мұндай тәжірибені Қытай, Малайзия, Катар және Әмірліктер бұрыннан қолданып келеді. Қазіргі әлемде «қос диплом» форматы тек жергілікті студенттер үшін ғана емес, сонымен қатар, шетелдік студенттер үшін де танымал және қолжетімді болып келеді.

Жоғары білім беру құрылымдарында сапаны бақылаудан сапаны қамтамасыз ету жүйесіне кезең-кезеңімен көшу жүзеге асырылды. Қазақстанның Болон процесіне қатысуы отандық білім беру сапасын еуропалық стандарттарға сәйкестендіруге мүмкіндік берді. Оның бір көрінісі Дипломға қосымшаны беру (Diploma Supplement). Соңғы 3 жылда еуропалық дипломға қосымшаны беру жағдайы айтарлықтай жақсарды.

2017-2019 жылдары Дипломға қосымша Қазақстан Республикасының 29 жоғары оқу орнында ғана берілген. 2020 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің арнайы бұйрығымен Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарының бакалавриат және магистратура деңгейлері бітірушілерге Еуропалық дипломға қосымшаны (дипломға қосымша) тегін, ағылшын тілінде және автоматты түрде береді.

Мәселен, 2022 жылдан бастап Қазақстанның барлық университеттері студенттердің өтініші бойынша Дипломға қосымша береді. 2022 жылы 102 ЖОО-ға жүргізілген мониторинг нәтижелері бойынша Дипломға қосымшаны алуға тілек білдірген түлектердің саны 57 ЖОО-ның 56%-ын құрады. Алайда бұл қосымшаның сұраныс бойынша берілетінін ескере отырып, біз барлық жоғары оқу орындарына Диплом қосымшасымен қатаң түрде диплом беруге міндеттеуді дұрыс деп санаймыз.

8-сурет - 2022 жыл бойынша дипломға қосымшаны қабылдаған ЖОО үлесі, % [15]

Біздің ойымызша, бұл да отандық және шетелдік студенттерді қазақстандық жоғары оқу орындарына тартуға қосымша ынталандыру болады.

Қорытынды. Жалпы, зерттеу келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді:

Біріншіден, білім көші-қоны көптеген заманауи мемлекеттерде болып жатқан жаһандық өзгерістердің нәтижесі болып табылады. Білім көші-қоны жалпы жоғары білім беру жүйесінің, білім беру ұйымдарының, профессорлық-оқытушылық құрамның және атап айтқанда ЖОО түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы білім көші-қонының оң нәтижелеріне мыналар жатады:

- білім беру көші-қоны ел үшін білім беру қызметтерін экспорттау көзі бола алады, бұл кірісті арттыруға және білім беруде жаңа жұмыс орындарын құруға әсер етеді;
- білім беру көші-қоны мәдени капиталды дамытуға және елдің халықаралық даңқын арттыруға ықпал етеді;
- Бос жұмыс орындарын толтырады, яғни жіберуші елдер ұлттық компаниялар мен мекемелерде маңызды орындарға ие бола алатын шетелдік білімі бар азаматтарын қайтарудан пайда көре алады.
- Халықаралық байланыстар орнатуда үлесі зор, шетелде оқитын студенттер халықаралық қатынастар

мен елдер арасындағы ынтымақтастық үшін көпір бола алады.

- Жаңа идеялар мен технологиялардың дамуы: шетелдік студенттер инновациялар мен ғылыми зерттеулердің дамуына ықпал ететін жаңа идеялар, білім мен технологиялар әкеле алады.

Екіншіден, білім көші-қонына әсер еткен факторлардың бірі жалпы әлеуметтік саланы да, оның ішінде білім беру саласын да қаржыландыруға әсер еткен экономикалық дағдарыс болды. Бұл көп жағдайда білім сапасына, кәсіби кадрлар санының қысқаруына, елдің материалдық-техникалық базасын қаржыландыруға әсер етті.

Үшіншіден, Қазақстан Республикасындағы білім көші-қонының ерекшелігі жоғары дамыған елдерге дарынды ғалымдар мен мамандардың кетуі болып табылады. Атап айтатын болсақ, теріс салдарына төмендегілерді жатқызсақ болады:

- Дарынды кадрлардың жоғалуы: білім беру көші-қоны білім беруді аяқтағаннан кейін шетелде қалуға шешім қабылдаған жоғары білікті мамандар мен кадрлардың жоғалуына әкелуі әбден мүмкін.
- Халықаралық студенттердің көп болуы әлеуметтік-мәдени қиындықтарға, соның ішінде тілдік кедергі мен мәдени айырмашылықтарға әкелуі мүмкін.
- Дарынды жастардың шетелге кетуі елдің экономикалық дамуына кері әсер етуі мүмкін.

Әдебиеттер

1. Мигранттар, қоныс аударушылар және білім: кедергілер емес, көпірлер салу. 2019 жылғы дүниежүзілік білім беру мониторингі есептің қорытындысы // URL: <https://ru.unesco.org/gem-report/node/1878>
2. ЭЫДҰ/Еуропа Одағы. 2015. Иммигранттар интеграциясының көрсеткіштері - 2015: Қоныстану. Париж, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы/Еуропалық одақ.
3. Хэнсон Г.Х., Слотер М.Д. Жоғары білікті иммиграция және АҚШ-тың жұмыспен қамтылуындағы STEM кәсіптерінің өсуі. – Вашингтон, Колумбия округі, Ұлттық экономикалық зерттеулер бюросы. - 2016.

4. Халықаралық көші-қонды болжам - 2020
5. Оңтүстік Корея: халықаралық студенттерді қабылдаудағы рекордтық өсім // Халықаралық экономика және қаржы колледжі [web-портал]. - 2018. – URL: <https://monitor.icef.com/2018/02/south-korea-record-growth-international-student-enrolment/>
6. Халықаралық экономика және қаржы колледжі [Электрондық ресурс] // International College of Economics and Finance [web-портал]. - 2017. – URL: <https://monitor.icef.com/>
7. Орталық Азия елдеріндегі жастардың сыртқы көші-қоны: тәуекелдерді талдау және жағымсыз салдарларды азайту. – Халықаралық көші-қон ұйымы (ХКМ), Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы ҚБСЕ, 2019. - 92 б. //
8. Садықов Е., Нұрмағамбетов А., Мұсабекова Г., Рахимова М., Боргекова К., Артықбай А., Шүкүрова А. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында Болон процесінің параметрлерін енгізу туралы елдік есеп. – Нұр-Сұлтан: «Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы» ҚР БҒМ, 2020. - 243 б.
9. Қазақстан. Болон процесі. Негізгі көрсеткіштер. 2010-2022 // Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы.
10. Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы [Электрондық ресурс]// Әділет [web-портал]. - 2019. – URL:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
11. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында Болон процесінің параметрлерін енгізу туралы аналитикалық есеп [Электрондық ресурс] // Жоғары білім беруді даму ұлттық орталығы [web-портал]. - 2022. – URL: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/analitika/otchety-1>
12. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысы [Электрондық ресурс]// Әділет [web-портал]. – 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>
13. Аризона университетімен қос дипломдық бағдарламалары туралы [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Білім министрлігі [web-портал]. - 2023. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/401744?lang=ru> (дата обращения: 02.11.2023)
14. Әлемдік таланттар рейтингі. Менеджментті дамытудың халықаралық институты [web-портал]. - 2020-2022. – URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-ranking/>
15. Көші-қон статистикасы [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің ресми сайты [web-портал]. - 2023. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/article/details/13120?lang=ru>

References

1. Migranttar, konys audarushylar zhane bilim: kedergiler emes, kopirler salu. 2019 zhylyg dyniezhyzilik bilim beru monitoringi esepin korytyndysy // URL: <https://ru.unesco.org/gem-report/node/1878>
2. ЕНУДУ/Europa Odagy. 2015. Immigranttar integratsiyasynyn korsetkishteri 2015: Konystanu. Parizh, Ehkonomikalyk yntymaktastyk zhane damu uiymy/Europalyk odak.
3. Khehnsn G.KH., Sloter M.D. Zhogary bilikti immigratsiya zhane AKSH-tyn zhumyspen kamtyluyndagy STEM kasipterinin osui. – Vashington, Kolumbiya okrugi, Yltyk ehkonomikalyk zertteuler byurosy. –2016.
4. Khalykaralyk koshi-kondy bolzham 2020
5. Ontustik Koreya: khalykaralyk studentterdi kabyldaudagy rekordtyk osim // Khalykaralyk ehkonomika zhane karzhy kolledzhi [web-portal]. – 2018. – URL: <https://monitor.icef.com/2018/02/south-korea-record-growth-international-student-enrolment/>
6. Khalykaralyk ehkonomika zhane karzhy kolledzhi [Ehlektrondyk resurs] // International College of Economics and Finanse [web-portal]. – 2017. – URL: <https://monitor.icef.com/>
7. Ortalyk Aziya elderindegi zhastardyn syrtyk koshi-kony: tәuekelderdi taldau zhane zhahymsyz saldarlardy

azaitu. – Khalykaralyk koshi-kon uymy (KHKM), Kazakstan Respublikasy Prezidentinin zhanyndagy KBSE, 2019. – 92 b. //

8. Sadykov E., Nurmagambetov A., Musabekova G., Rakhimova M., Borgekova K., Artykbai A., Shukurova A. Kazakstan Respublikasynyn zhogary oku oryndarynda Bolon protsesinin parametrlerin engizu turaly eldik esep. – Nur-Sultan: «Bolon protsesi zhane akademiyaalyk utkyrlyk ortalygy» KR BGM, 2020. – 243 b.

9. Kazakstan. Bolon protsesi. Negizgi korsetkishter. 2010-2022 // Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylım ministriginin Bolon protsesi zhane akademiyaalyk utkyrlyk ortalygy

10. Kazakstan Respublikasynyn Bilim zhane gylımdy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасын bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2019 zhylygy 27 zheltoksandagy №988 kaulysy [Ehlektronдық resurs]// Adilet [web-portal]. – 2019. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

11. Kazakstan Respublikasynyn zhogary oku oryndarynda Bolon protsesinin parametrlerin engizu turaly analitikalyk esep [Ehlektronдық resurs] // Zhogary bilim berudi damu ulttyk ortalygy [web-portal]. – 2022. – URL: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/analitika/otchety-1>

12. Kazakstan Respublikasynda zhogary bilim men gylımdy damytudyn 2023 – 2029 zhyldarga arналған tuzhyrymdamasyn bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Ukimetiniń 2023 zhylygy 28 nauryzdagy № 248 kaulysy [Ehlektronдық resurs]// Adilet [web-portal]. – 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>

13. Arizona universitetimen kos diplomdyk bagdarlamalary turaly [Ehlektronдық resurs] // Kazakstan Respublikasy Bilim ministrligi [web-portal]. – 2023. – URL:

<https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/401744?lang=ru> (data obrashcheniya: 02.11.2023)

14. Alemdik talanttar reitingi. Menedzhmenti damytudyn Khalykaralyk instituty [web-portal]. – 2020-2022. – URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-ranking/>

15. Koshi-kon statistikasy [Ehlektronдық resurs] // Kazakstan Respublikasy Ishki ister ministrliginin resmi saity [web-portal]. – 2023. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/article/details/13120?lang=ru>

Авторлар туралы мәліметтер

Сүлейменова М.Ж. – Нархоз университетінің магистранты, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: moldir.suleimenova@narhoz.kz

Елшібаев Р.Қ. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: rakymzhan.elshibaev@narhoz.kz

Information about the authors

Suleimenova M.Zh. - graduate student of Narhoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: moldir.suleimenova@narhoz.kz

Elshibaev R.K. - candidate of economic sciences, professor, Narhoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: rakymzhan.elshibaev@narhoz.kz